

*Tidskrift för
politisk filosofi*

Nº 2-3 2024 — årgång 28

Bokförlaget *Thales*

→ J. L. Mackie om rättvisa, rättigheter och misstagsteorin

Victor Moberger & Jonas Olson

J. L. MACKIE (1917–1981) är mest känd för sina inflytelserika arbeten inom metafysik, religionsfilosofi och kanske i synnerhet inom metaetik. Hans bok *Ethics: Inventing Right and Wrong* från 1977 präglar fortfarande stora delar av den metaetiska diskussionen, och dess inflytande tycks inte avta – snarare tvärtom. I *Ethics* försvarar Mackie sin *misstagsteori* om moraliskt tänkande och språkbruk, som (enligt en vanlig tolkning) går ut på att alla moraliska uppfattningar och utsagor är falska. Skälet är att de involverar ett »anspråk på objektivitet» som världen inte kan tillgodose.¹

Mackie är betydligt mindre känd som politisk filosof. Men faktum är att stora delar av *Ethics* ägnas åt etiska resonemang, och han publicerade även flera artiklar inom normativ etik och politisk filosofi. Och det finns mer att hämta. Mackies mest omfattande arbete inom politisk filosofi har nyligen (i oktober 2024) getts ut av Oxford University Press. Boken, som vi tillsammans har redigerat och försett med ett längre förord, har titeln *Theories of Justice and Rights*, och består huvudsakligen av ett tidigare opublicerat manuskript, författat i slutet av 1970-talet och/eller i början av 1980-talet. Utöver manuskriptet innehåller boken två av Mackies tidigare publicerade artiklar i politisk filosofi, som vidareutvecklar några centrala idéer och argument i manuskriptet.²

En intressant aspekt av *Theories of Justice and Rights* är att Mackie inte ser sin moraliska misstagsteori som ett hinder för att ägna sig åt politisk filosofi. Tvärtom åberopar han misstagsteorin till *stöd* för sin rättighetsbaserade teori om rättvisa. Detta kan i förstone tyckas förbryllande. Hur kan Mackie ägna sig åt systematisk etisk reflektion och

tillskriva människor en rad rättigheter, om han menar att alla moraliska omdömen är falska? Och hur kan misstagsteorin ge stöd åt en viss uppfattning om rättvisa?

Vi tar oss an dessa frågor i bokens förord genom att titta närmare på Mackies misstagsteori, särskilt i ljuset av vad han har att säga om den i sin diskussion om politisk filosofi. Vi ger även en översikt över det politisk-filosofiska innehållet i *Theories of Justice and Rights*, i synnerhet Mackies rättighetsbaserade teori och hans kritik av Rawls liberalism och Nozicks libertarianism.

I denna artikel ska vi ge en kort förhandsvisning av allt detta, i vad som inte helt utan fog kan betraktas som ett skamlöst försök att göra reklam för boken. Vi börjar med att skissera Mackies rättighetsbaserade teori om rättvisa (avsnitt 1) och går sedan vidare till hans kritik av Rawls och Nozick (avsnitt 2). Avslutningsvis diskuterar vi kort hur Mackies politiska filosofi kan tänkas gå ihop med hans misstagsteori (avsnitt 3).

1 Mackies lista på rättigheter

MACKIES SYN PÅ rättvisa är inte teoretiskt unifierad och baserad på enkla grundläggande principer på samma sätt som många konkurrerande synsätt, exempelvis Mills (1859; 1863) utilitaristiskt baserade liberalism och Rawls (1971) och Nozicks (1974) kantianskt influerade teoribyggen. Mackie (2024: § 6) formulerar i stället sin syn på rättvisa i form av en lista på åtta grundläggande rättigheter, varav sju är *prima facie*. Här är en sammanställning:

- (1) En *prima facie*-rätt att inte berövas liv eller hälsa.
- (2) En *prima facie*-rätt till autonomi; att själv få fatta beslut om sådant som berör en själv närmast.
- (3) En *prima facie*-rätt att få sträva efter resultat som man starkt önskar uppnå, och att få åtnjuta dessa resultat i den mån de uppnås.
- (4) En *prima facie*-rätt till egendom med avseende på sådant man skapar.
- (5) En *prima facie*-rätt till en lika andel av naturresurser.
- (6) En *prima facie*-rätt till en lika andel av resurser som härrör från arbete, men som inte längre kan tillskrivas dem som stod för arbetet i fråga.

- (7) En absolut rätt till lika omsorg och respekt med avseende på de procedurer som avgör kompromisser mellan *prima facie*-rättigheter.
- (8) En *prima facie*-rätt att få rimliga förväntningar uppfyllda på basis av ett någorlunda stabilt system av lagar, institutioner och praxis.³

Ett samhälle är enligt Mackie rättvist i den mån det tillgodoser dessa rättigheter, och orättvist i den mån det inte gör det.

Att listan saknar djupare teoretiska grunder är enligt Mackie inget problem, då hela poängen med politisk filosofi är praktisk snarare än teoretisk. Politisk filosofi ska enligt Mackie ses som ett slags social ingenjörskonst, där målet inte är att fånga objektiva värden (som ju ändå inte finns) utan att finna ett reflektivt ekvilibrium av principer som överlag harmonierar med vår känsla för rättvisa (*sense of justice*) och därmed kan fungera som rimliga utgångspunkter för praktisk tillämpning och jämkanden av olika intressen. (Han menar att Rawls i grund och botten delar detta synsätt, medan Nozick (och även Dworkin) är ute efter att blottlägga objektiva etiska sanningar.) Av samma skäl menar han att listans vaghet är en fördel snarare än ett problem, då dess implikationer i specifika fall behöver bli föremål för förhandling och anpassning. Hur kompromisser mellan de olika *prima facie*-rättigheterna ska göras lämnas i hög grad öppet (bortsett från den absoluta rätten till lika omsorg och respekt vad gäller de procedurer som avgör kompromisserna i fråga, det vill säga rättighet (7)). Trots listans vaghet är det ändå tydligt i vilken övergripande riktning den pekar, särskilt i ljuset av den kritik Mackie riktar mot Rawls och Nozick.⁴

2 Kritik av Rawls och Nozick

Mackies kritik av Rawls gäller både de slutsatser Rawls drar i *A Theory of Justice* (1971) om hur ett rättvist samhälle ska se ut och den metod Rawls använder för att nå dem.⁵ Mackie menar att Rawls metodologiska verktyg i form av »ursprungspositionen», där rationella parter förhandlar om samhällets grundläggande utformning bakom en »slöja av okunnighet», har två fundamentala brister. För det första är ursprungspositionen i sig inte en tillförlitlig guide till rättvisa, vilket Mackie försöker visa genom motexempel där dess tillämpning är förenlig med orättvisa utfall, även om vi går med på att parternas för-

handlingssituation i sig är rättvist utformad (2024: § 9). Detta beror på att »orättvistor kan ligga och lura på dem i de verkliga omständigheter i vilka de kommer att befinna sig när slöjan av okunnighet har avlägsnats» (Mackie 2024: 65). Dessa omständigheter kan involvera exempelvis andra agents inflytande, eller skillnader i fråga om tillgång till naturresurser.

För det andra menar Mackie att ursprungspositionen inte ger de resultat Rawls vill ha: parterna bakom slöjan av okunnighet skulle i själva verket inte välja Rawls två rättvisepprinciper (frihetsprincipen och den kombinerade lika möjligheter- och differensprincipen), utan genomsnittsutilitarism, eventuellt med ett förbehåll om en garanterad miniminivå. Och eftersom Mackie är överens med Rawls om att utilitarismen inte respekterar »personers separatitet» (»*the separateness of persons*»), så menar han att Rawls utgångspunkter i själva verket kommer i konflikt med grundläggande rättigheter (2024: §§ 10–11). Denna andra kritik är mer detaljerad än den första, och Mackie tar upp totalt sju olika invändningar mot tesen att de rationella kontraktsparterna i själva verket skulle välja genomsnittsutilitarism. Fyra av dessa invändningar tillskriver han Rawls. Till exempel menar Mackie att Rawls hänvisning till kontraktets oåterkallelighet inte fungerar, bland annat då denna manöver förutsätter att det rör sig om ett verkligt kontrakt snarare än ett hypotetiskt.

Mackie är mer positivt inställd till den utformning av ett rättvist samhälle som Rawls (alltså felaktigt) menar att hans ursprungsposition medför. De liberala och egalitära dragen hos Rawls två rättvisepprinciper ligger i stora drag i linje med Mackies egen lista på rättigheter. Mackie menar dock att Rawls differensprincip är alltför långtgående och kommer i konflikt med rättighet (4), det vill säga en *prima facie*-rätt till egendom med avseende på sådant man skapar (2024: § 14). Enligt Mackie bör sådan egendom i högre grad skyddas från egalitär omfördelning än annat slags egendom (som omnämns i rättigheterna (5) och (6)). Mackies främsta kritik är dock riktad mot det absoluta företräde Rawls ger åt grundläggande friheter, det vill säga politisk frihet (yttrandefrihet, mötesfrihet, rösträtt och rätten att ställa upp i allmänna val), samvets- och åsiktsfrihet, personlig okränkbarhet, rätten att inneha personlig egendom och rätten att inte bli godtyckligt gripen eller arresterad. Mackie är förstas överens med Rawls om att

dessa friheter är viktiga, men han menar att det företräde Rawls ger dem inte tar tillräcklig hänsyn till *värdet* av frihet, som i hög grad hänger på vilka specifika friheter medborgarna önskar utöva. Det kan tänkas att medborgare vill nedprioritera vissa grundläggande friheter till förmån för andra värden och det bör inte vara uteslutet på förhand (2024: §§ 12, 14).⁶

När det gäller Nozick riktar Mackie främst in sig på den »berättigandeteori» (»*entitlement theory*») om fördelningsrättvisa som Nozick försvarar i *Anarchy, State, and Utopia* (1974). Mackie framför tre huvudsakliga invändningar: han menar att teorin (i) åberopar moraliskt godtyckliga utgångspunkter, (ii) har oacceptabla implikationer i specifika fall och (iii) inbegriper en orimlig tolkning av det lockeanska »förbehållet» i fråga om ursprungligt egendomsförvärv, som går ut på att legitima förvärv måste lämna »tillräckligt och lika gott» kvar åt andra (2024: §§ 16, 19).

Mackie är överens med Rawls om att libertariansk fördelningsrättvisa av Nozicks typ innebär att människors livsöden avgörs av moraliskt godtyckliga faktorer, i form av det genetiska lotteriet ihop med diverse andra slags tur och otur. Mackie menar att denna invändning mot Nozicks berättigandeteori är särskilt allvarlig mot bakgrund av Nozicks implicita ambition att blottlägga objektiva och absoluta etiska sanningar, då dessa inte gärna kan involvera moralisk godtycklighet. Den som i stället ser politisk filosofi som social ingenjörskonst har enligt Mackie större frihet vad gäller valet av moraliska utgångspunkter.

Vad gäller oacceptabla implikationer så påpekar Mackie att Nozicks minimala stat utlämnar människor åt sitt öde:

[V]ar lämnar den minimala staten de gamla, de sjuka, de mentalt funktionsnedsatta, och mer allmänt dem vars medlemskap inte erbjuder något av värde för någon gemenskap? Har barn någon rätt till omsorg och utbildning, och hos vem hamnar i så fall den motsvarande förplikelsen? (Mackie 2024: 127)

Nozicks berättigandeteori tillåter ju inget sådant som skattefinansierad utbildning, sjukvård, sociala insatser med mera, och konsekvenserna är förutsägbara.

Till sist, angående förvärv av egendom, så menar Mackie att No-

zick (liksom Locke) bortser från *knapphetsvärde* (*scarcity value*), det vill säga en typ av ekonomiskt värde som uppstår först när successiva förvärv har gjort någon naturresurs knapp, vilket kan leda till kraftig värdeökning hos tidigare förvärv av resursen i fråga. Mackie uttrycker sin poäng effektivt med hjälp av Lockes teologiska ramverk:

Gud gav inte hela jorden som gemensam egendom bara åt dem som levde vid någon tidig period, att föra vidare som de önskade [...]. Snarare behöver vi anta att hela jorden ges på nytt av Gud som gemensam egendom åt alla som lever vid varje tidpunkt; tidigare förvärv, hur legitima de än var då de gjordes, kan inte längre försvaras om det som förvärvades under tiden har blivit knappt, så att någras exklusiva innehav inte lämnar tillräckligt och lika gott åt andra. (Mackie 2024: 116)

Lärdomen av detta är enligt Mackie att förvärv av naturresurser inte ska resultera i Nozicks absoluta egendomsrättigheter. Mer specifikt föreslår Mackie en avtagande arvsrätt (*»evanescent right of inheritance»*), som successivt urholkas för varje överföring, så att tidigare förvärvade naturresurser gradvis återgår till gemensam egendom (2024: § 14).⁷

3 Misstagsteori och politisk filosofi

Hur är alla dessa ställningstaganden begripliga mot bakgrund av Mackies misstagsteori? Det korta svaret är att det är lite oklart. Det finns några olika tolkningar av Mackies misstagsteori i litteraturen, och beroende på vilken av dessa vi utgår ifrån så får vi lite olika bilder av exakt vad det är Mackie ägnar sig åt.

Givet den vanligaste tolkningen,⁸ som tillskriver Mackie uppfattningen att alla moraliska omdömen är falska, så får vi anta att han framför uppfattningar i etik och politisk filosofi som han själv helt enkelt anser är falska. Men som vi noterade ovan är poängen med att framföra dem enligt Mackie inte teoretisk utan praktisk. Det Mackie avser att göra genom att framföra uppfattningar som han själv menar är falska är att *föreslå* principer för social interaktion. Till exempel föreslår han att vi enas om att individer har *prima facie*-rättigheter till liv, hälsa och autonomi (se ovan), det vill säga att vi gemensamt

anammade principer om att individer kan kräva av sin omgivning att de inte berövas sina liv, sin hälsa och sin autonomi. »Vi behöver moralen», skriver han, »för att reglera mellanmännsliga relationer» (Mackie 1977: 43). Moralerna är ett »verktyg för att motverka begränsade sympatier» (Mackie 1977: 107), det vill säga vår mänskliga benägenhet att vara partiska mot oss själva och våra närmaste.

För att moralerna ska vara ett effektivt verktyg för detta ändamål behöver vi enas om moraliska och politiska principer som kan utgöra grundläggande spelregler i våra samhällen. Det är här den normativa etiken och den politiska filosofin kommer in i bilden. Inom dessa discipliner kan vi debattera, kritiskt pröva och systematiskt underbygga olika principer, vilket förhoppningsvis leder till tillräckligt stor moralisk och politisk enighet. Slika debatter och kritiska prövningar underlättas avsevärt om vi använder oss av moraliska begrepp som medger att vi *håvadar* våra moraliska ståndpunkter (och inte bara uttrycker känslomässiga attityder), att vi kan vara moraliskt *oeniga* med varandra och att vi kan göra *slutledningar* där både premisser och slutsatser har moraliskt innehåll. Våra vanliga moraliska begrepp är av det slaget, menar Mackie, men som vi tidigare nämnt innehåller de – eller åtminstone de mest centrala av dem – också »objektiva anspråk», vilket medför att våra moraliska hävdanden är falska, eftersom det inte finns någonting i verkligheten som svarar mot dem. Att de är falska hindrar dock inte att de är effektiva verktyg inom den sociala ingenjörskonsten Mackie menade att både han och Rawls ägnade sig åt.

Enligt en annan tolkning behöver vi inte dra slutsatsen att Mackie fäller omdömen som han själv menar är falska. Denna tolkning tar fasta på att Mackie ofta tycks vilja säga att inte *alla* moraliska omdömen är falska.⁹ Åtminstone vissa av dem gör inga anspråk på objektivitet, utan uttrycker i stället talarens åberopande av »moralinstitutionens» normer. Dessa inbegriper även normer gällande institutionens egen utveckling och revidering, och det är dessa normer Mackie åberopar när han ger konstruktiva förslag i etik och politisk filosofi. Att åberopa moralinstitutionens normer innebär här dels att *beskriva* den aktuella institutionella normen och dess utslag gällande det som utvärderas, och dels att *uttrycka sitt stöd* för normen i fråga, där det senare ska förstås icke-kognitivistiskt.¹⁰ Denna hybridform är grundläggande för moraliska omdömen, och det vanligt förekommande anspråket på ob-

ektivitet fungerar som ett tillägg, vars syfte eller funktion är att ge (illusorisk) auktoritet åt det sagda. Detta tillägg kan dock avlägnas, och Mackie uttrycker en förhoppning om att »vi ska kunna resonera oss fram till lösningar på konkreta moraliska frågor utan att åberopa mytiska objektiva värden eller krav eller förpliktelser» (1977: 199).

Det finns även andra tolkningar av Mackies metaetik.¹¹ I förordet till *Theories of Justice and Rights* tar vi inte ställning till vilken av dessa som är rimligast. Vi begränsar oss till att föreslå en mer allmän tolkning som gör Mackies position motsägelsefri och mot bakgrund av vilken det framstår som mödan värt att ägna sig åt politisk filosofi. Vi erbjuder en översikt över debatten och lyfter fram relevanta passager i Mackies skrifter, i synnerhet det han säger om sin misstagsteori och dess implikationer för politisk filosofi i *Theories of Justice and Rights*. Vi knyter även an till den samtida metaetiska debatten om den så kallade »What now?»-frågan, det vill säga frågan om vad vi bör (eller ska) göra med vår moraliska praktik om vi kommer fram till att misstagsteorin är sann.¹²→

Victor Moberger är universitetslektor i filosofi vid Institutionen för idé- och samhällsstudier, Umeå universitet. Jonas Olson är professor i praktisk filosofi vid Filosofiska institutionen, Stockholms universitet.

Noter

1. Se särskilt Mackie (1977: kap. 1). För diskussion, se Olson (2014: kap. 5–6) och Moberger (2019; kommande).

2. Vårt arbete med boken möjliggjordes av ett projektbidrag från VR (2019-02828). Mackies manuskript består av 81 maskinskrivna sidor, som vi fick tillgång till i digital form via Penelope Mackie. De två artiklarna är »Can There Be a Right-Based Moral Theory?», publicerad 1978, och »Rights, Utility, and External Costs», publicerad postumt 1985.

3. Samtliga översättningar är våra. (1)–(3) är influerade av Thomas Jeffersons »liv, frihet och strävan efter lycka» (som i sin tur bygger på Lockes »liv, frihet och egendom»). (4)–(6) är influerade av lockeanska överväganden om legitimt ursprungligt förvärv (Locke 1689, bok II: kap. 5). (7) är influerad av Dworkin (1977), särskilt kap. 12, »What Rights Do We Have?».

4. Mackie klargör även att han ser (4)–(6) som mindre avgörande än de

övriga rättigheterna (2024: § 6). I artikeln »Can There be a Right-Based Moral Theory?» (2024, appendix 1) skisserar han en abstrakt modell för att guida rättigheternas tillämpning, och i artikeln »Rights, Utility, and External Costs» (2024, appendix 2) illustrerar han hur modellen kan appliceras i ett konkret fall.

5. Vi förutsätter i detta avsnitt att läsaren känner till huvuddragen hos Rawls och Nozicks teorier.

6. Mackie bygger här på Hart (1973).

7. Mackie diskuterar även Nozicks försvar av den minimala staten gentemot anarkistens kritik, och han argumenterar för att Nozicks försvar är otillräckligt och att det kommer i konflikt med Nozicks egna utgångspunkter (2024: § 17).

8. Se exempelvis Joyce (2001: 16–17) och Olson (2014: 41).

9. Moberger (2017) och Ridge (2020).

10. Se Moberger (2017: § 4) för en mer detaljerad redogörelse.

11. Se särskilt Kalf (2019), Berker (2020) och Lossau (2022).

12. Se även Eriksson & Olson (2019) och Moberger & Olson (2023).

Referenser

- BERKER, S. (2020) »Mackie Was Not an Error Theorist», *Philosophical Perspectives*, 33(1), ss. 5–25.
- DWORKIN, R. (1977) *Taking Rights Seriously*, London: Duckworth.
- ERIKSSON, B. & J. OLSON (2019) »Moral Practice after Error Theory: Negotiationism», i: *The End of Morality: Taking Moral Abolitionism Seriously*, red. R. T. Garner & R. Joyce, New York & London: Routledge, 2019, kap. 7.
- HART, H. L. A. (1973) »Rawls on Liberty and Its Priority», *The University of Chicago Law Review*, 40(3), ss. 534–555.
- JOYCE, R. (2001) *The Myth of Morality*, Cambridge: Cambridge University Press.
- KALF, W. F. (2019) »Mackie's Conceptual Reform Moral Error Theory», *The Journal of Value Inquiry*, 53(2), ss. 175–191.
- LOCKE, J. (1689) *Two Treatises of Government*, London: A. Churchill.
- LOSSAU, T. (2022) »Mackie and the Meaning of Moral Terms», *Journal for the History of Analytical Philosophy*, 10(1), ss. 1–13.
- MACKIE, J. L. (1977) *Ethics: Inventing Right and Wrong*, Harmondsworth: Penguin Books.
- MACKIE, J. L. (2024) *Theories of Justice and Rights*, red. V. Moberger & J. Olson, Oxford: Oxford University Press.

- MILL, J. S. (1859) *On Liberty*, London: J. W. Parker & Son.
- MILL, J. S. (1863) *Utilitarianism*, London: Parker, Son, & Bourn.
- MOBERGER, V. (2017) »Not Just Errors: A New Interpretation of Mackie's Error Theory», *Journal for the History of Analytical Philosophy*, 5(3), ss. 1–12.
- MOBERGER, V. (2019) »The Mackiean Supervenience Challenge», *Ethical Theory and Moral Practice*, 22(1), ss. 219–236.
- MOBERGER, V. (kommande) »Robust Normativity and the Argument from Weirdness: Revisiting Mackie's Critique», *Journal of Moral Philosophy*.
- MOBERGER, V & J. OLSON (2023) »Moral Fictionalism: How and Why?», i: *Moral Fictionalism and Religious Fictionalism*, red. S. Brock & R. Joyce, Oxford: Oxford University Press, 2023, kap. 3.
- NOZICK, R. (1974) *Anarchy, State, and Utopia*, New York: Basic Books.
- OLSON, J. (2014) *Moral Error Theory: History, Critique, Defence*, Oxford: Oxford University Press.
- RAWLS, J. (1971) *A Theory of Justice*, Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- RIDGE, M. (2020) »Reinventing Ethics: Inventing Right and Wrong», *Journal for the History of Analytical Philosophy*, 8(4), ss. 1–20.